

Lobkovický mlýn a karbidka

Autor textu a plánek: Martin Čejka, fotografie: rodina Kasperova, knihovna NTM a archiv autora, mapa: archiv ČÚZK.
Vydalo Občanské sdružení Lobkovice, 3. vydání, září 2017. www.lobkovice.cz

Nejstarší zmínka

První historická zmínka o lobkovickém jezu a mlýnu pochází z konce 14. století. Tehdy byl majitelem lobkovického panství Jan Čúch ze Zásady, oblíbenec krále Václava IV. Jan Čúch zřídil v roce 1383 na hranicích katastru Lobkovic a Neratovic (ty byly statkem arcibiskupovým) na Labi jez, jenž měl zadržovat vodu na jeho mlýn. Úředníci arcibiskupa Jana z Jenštejna proti stavbě jezu protestovali. Když s protestem nepořídili, okolo 10. června 1384 zaútočili a jez zbořili.

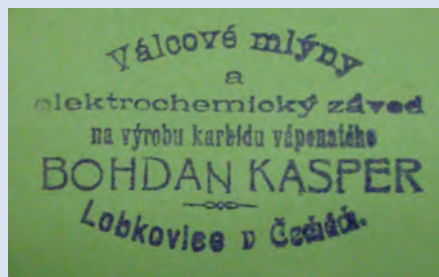
To se nelíbilo králi Václavu IV. Povolal arcibiskupa k sobě na Karlštejn a držel ho tam několik dnů. Mezitím Jan Čúch vykrádal arcibiskupovy statky. Jak uvádí František Palacký, tehdy bylo v Lobkovicích, poprvé na českém území, použito pušek na střelný prach. Jan Čúch pak jez znovu postavil.

Od 17. století do roku 1872

Další historický záznam o mlýnu je ze 17. století. V matrice je uvedeno, že 19. dubna 1676 se narodil Jiří Pokorný, syn Jiřího Pokorného, tovaryše ve mlýně. 18. května 1693 je zápis o úmrtí mlynáře Jiřího Pokorného ve věku 50 let.

Další zmínka je z 18. století. V roce 1769 byl mlýn emfyteuticky (zaručovalo dědění držby půdy) prodán Václavu Luckovi za 3 100 zl. a s úrokem 12 měřic pšenice, 228 měřic žita a 15 měřic ječmene (1 měřice = 61,5 litru).

Tehdy bylo také mlýnu při zavádění čísel popisných (asi v roce 1771) přiděleno čp.1.

Následujícími majiteli byli:

1794 Antonín Kalaš
1798 Josef Kalaš
1814 Jan Biener
1820 Josef Biener
1826 Antonín Hlaváček
1832 Vojtěch Hlaváček

Vojtěch Hlaváček mlýn, který měl tehdy asi 5 mlýnských složení, rozšířil o nová 3 mlýnská složení v samostatné budově. Tento mlýn byl pak nazýván „Malý“, původní „Velký“. Úrok byl vyměřen na 302 zl., ze dvou nových složení 28 zl., ze třetího složení 22 zl., ze chléva 5 zl., z rybolovu v řece 7 zl., celkem 364 zl. V Malém mlýně byla v provozu i pila.

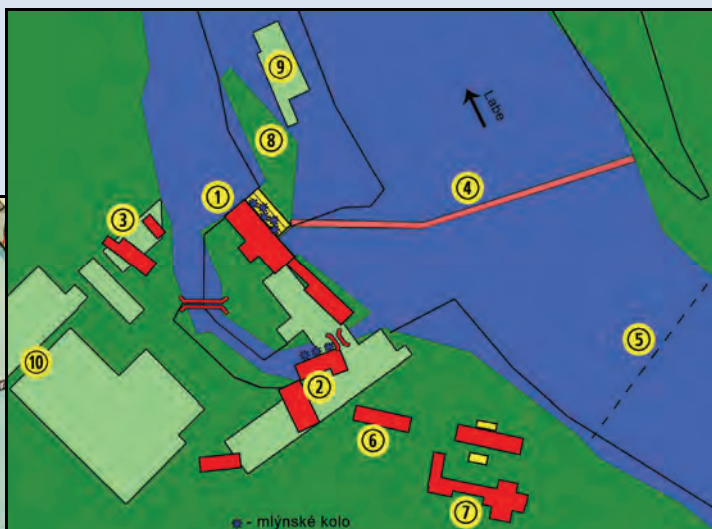
Situaci budov v této době znázorňuje mapa Stablního katastru z r.1842 a plánek na této stránce.

V roce 1855 byla postavena nová hospodářská budova (chlév) s maštallemi, stojící dodnes. Později byly na dvoře stavěny další budovy: stodola, obytný dům („vila“), garáže, kolny.

V roce 1872 byl stav mlýna následující (podle protokolů z 29.7.1872 a 14.8.1872 a podle svědectví Václava Uhra, sekerníka závodu, který zde pracoval od roku 1858 nejméně do roku 1923):

čp.1a – Velký mlýn: 5 mlýnských složení s 5 hřebenáči (typ vodního kolo se spodním nátokem).

1. žlab (šířka 1,83-2,57 m): 3 kola o průměrech 5,35, 5,95 a 6,55 m

Vlevo mapa Stablního katastru z r.1842 a nahoře plánek pro porovnání objektů z mapy se současností. Světle zeleně jsou v plánu zakresleny další současné budovy a černou čarou nynější břeh Labe.

1 – Velký mlýn (čp.1a)	6 – kovárna (čp.2)
2 – Malý mlýn (čp.1c)	7 – hostinec (čp.3)
3 – hospodářské budovy	8 – mlýnský ostrov
4 – jez	9 – současná veslařská loděnice
5 – přívoz	10 – souč. obchody (Lidl atd.)

2. žlab (šířka 1,78-2,55 m): 2 kola o průměrech 5,52 a 6 m
3. žlab (šířka 1,78-2,11 m) sloužil jako jalový.

čp.1c – Malý mlýn: měl pravděpodobně 2 žlaby se 3 mlýnskými složenými o 3 kolech a pilu, poháněnou jedním nebo dvěma vodními koly.

V roce 1874 bylo ve 3. (jalovém) žlabu Velkého mlýna zřízeno 6. kolo o průměru 5,55 m pro pohon elektrického generátoru. Stav Velkého mlýna pak zůstal nezměněn až do přestavby na karbidku v roce 1898.

Výstavba nové budovy

V roce 1872 požádal Vojtěch Hlaváček o povolení přeměny Malého mlýna na papírnu, která měla být hnána 5 turbínami. V následujících čtyřech

Lobkovický mlýn v roce 1879, autor V. Chalupa, olej na plátně. V popředí tzv. Velký mlýn, vodní kola byla umístěna v levé dřevěné části. Vzadu (na místě Malého mlýna) je právě dokončená budova původně uvažovaná pro papírnu, od roku 1898 nový mlýn.

letech byla na místě Malého mlýna vystavěna velká budova pro papírnu se 4 žlaby. Z finančních důvodů nebyla stavba úplně dokončena a turbíny ani technologie nebyly nainstalovány.

V roce 1877 (nebo 1879) přešel celý lobkovický mlýn koupí směnek na Petra Matěje Fischera (1809-1892), velkoobchodníka dřívím na Smíchově, někdejšího starostu tohoto města a zakladatele Slavína na Vyšehradě.

Od března 1887 do školního roku 1896/97 byly v nové budově mlýna obě třídy lobkovické školy. Od školního roku 1893/94 i 3. třída.

Jez

Lobkovický jez prošel od první zmínky ve 14. století určitě mnoha přestavbami. V první polovině 19. století byl jez opravován na náklady majitele velkostatku JUDr. Jana Měchury. Velká oprava jezu proběhla v roce 1856 v souvislosti s jeho poškozením o dva roky dříve. V letech 1878-1879 byla pod vraty postavena navigační stavba. K dalšímu poškození jezu došlo v roce 1903, kdy nastala ledová zácpa nad jezem a ten byl skoro celý stržen. Zůstala stát pouze vorová vrata a okřídlení vrat.

Byl to klasický pevný dřevěný jez, vyplněný kamenem. Byl 172 m dlouhý, normální rozdíl hladin byl 1,4 m. V jezu byla vorová propust široká 7,6 m. Za otevření jezových vrat se od voroplavců vybíral poplatek. V roce 1888 to bylo 1 zl. 20 kr., později tomu odpovídající 2 K a 40 hal. za vor. Nad jezem býval přívoz, přeložený po regulaci řeky v roce 1926 výše proti proudu, kde sloužil do roku 1952.

Jez byl odstraněn na jaře 1932 po dokončení nového jezu o 300 m dále po proudu. Spád hladin vzrostl na současných 2,7 m.

Lobkovický vodovod

P. M. Fischer v roce 1881 pronajal část vodní síly pro cukrovar hraběte Ervína Nostice z Rienecků v Líbeznicích. V přístavku v rohu nové budovy dříve uvažované papírny, na levém žlabu, byla instalována dvouvěncová turbína o hltnosti 3,8-4,2 m³/s, která pomocí převodu poháněla dvojčinné plunžrové tandemové čerpadlo (druh pístového čerpadla). Voda se čerpala z mlýnské strouhy 8,5 km dlouhým francouzským litinovým potrubím o průměru 200 mm do cukrovaru v Líbeznicích.

Po zrušení cukrovaru (1885) byla voda z vodovodu přiváděna do Líbeznického a následně Mratínského potoka, aby se zlepšilo zásobování cukrovaru v Mratíně. Kapacita vodovodu byla 2 526 l/min. Vodu z něho odebíraly i obce Kojetice a Líbeznice a postupně i další. Později byla turbína, čerpadla a potrubí majetkem firmy Schoeller a spol., které patřil bývalý cukrovar v Mratíně. Firma měla v lobkovickém mlýně svého pracovníka, dohlížejícího na chod zařízení.

Jez s vorovou propustí okolo roku 1900. Nad ním původní přívoz.

Turbína s čerpadlem pracovaly až do 50. let minulého století, kdy byl vodovod přepojen na pitnou vodu ze studní na loukách za zámek (přes tzv. vodárnu Jiřice, zbořenou v roce 2011) a vodojem na Skalách. Od 70. let je pak Lobkovický vodovod (stejně jako celé naše okolí) napájen kvalitní vodou z Mělnické Vrutice. Část původního vodovodu tedy i dnes zásobuje vodou některé obce jižně od Neratovic.

Karbidka a nový mlýn

V roce 1892 získali mlýn dědictvím Bohdan (Theodor) Kasper a Bohdan Khom. Bohdan Kasper pak získal celý mlýn koupí v roce 1895.

Výnosem místodržitelství ze dne 6.7.1898, bylo povoleno Bohdanu Kasperovi upravit nedostavěnou papírnu v budově čp.1a na mlýn a v budově 1a zřídit místo mlýna výrobu karbidu vápenatého.

Bohdan Kasper (1862-1919)

Karbidka

Celá budova bývalého Velkého mlýna v čp.1a byla přestavěna. Stavební práce pod úrovní vody prováděla italská firma pomocí kesonů. Před nátokem,

u mlýnského ostrova, byla postavena v jezu jalová propust'. Ve strojovně byly instalovány 3 třívěncové Girardovy turbíny, každá o hltnosti 10,5 m³/s a maximálním výkonu 100 koní. Dodavatelem byla karlínská továrna J. C. Bernard. Od

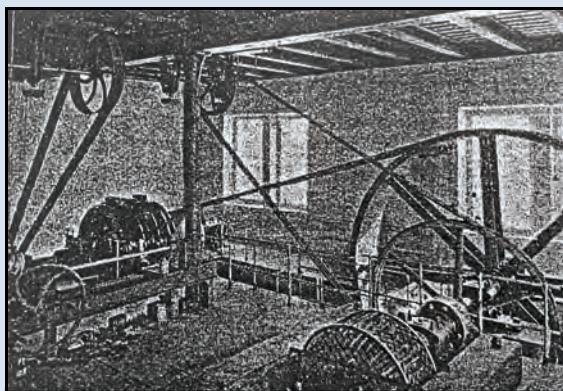
turbín byla poháněna společná horizontální turbínová hřídel a z ní lanovým převodem střídavý generátor (300 kW, 6 700 A, 45 V). Dynamo pro buzení generátoru také dodávalo elektrickou energii pro osvětlení karbidky a celého mlýna. Výroba karbidu probíhala ve dvou elektrických pecích. Generátor, dynamo, pece a jejich vybavení dodala firma Siemens & Halske za 45 000 zlatých.

První zkoušky turbín proběhly 11.8.1899 a první karbid byl vyroben 4.9.1899. Došlo k tomu jen 4 roky po zahájení první průmyslové výroby karbidu na

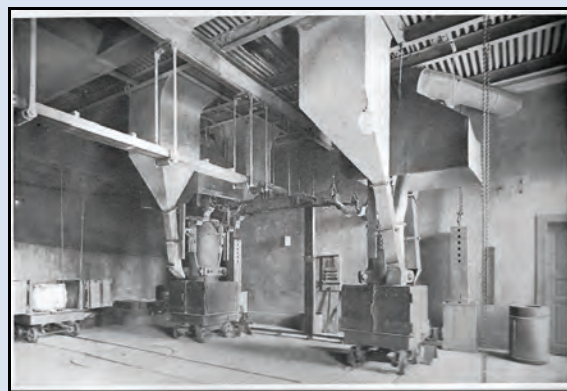
Karbid (acetylid) vápenatý se průmyslově vyrábí z koksu a vápna při vysoké teplotě (cca 2 000°C) bez přístupu vzduchu v elektrické obloukové peci. Používá se v acetylenových lampách, které byly před zavedením elektrického vedení hojně používanou formou osvětlení. Dále se používal při sváření a v chemii.

světě. Můžeme tedy obdivovat šíři technického rozhledu i odvážnost celého projektu. B. Kasper byl v té době jediným výrobcem tohoto produktu v Rakousku-Uhersku.

V druhé polovině 30. let 20. století bylo průměrně za den vyrobeno 630 kg karbidu. Karbidka pod firmou „Bohdan Kasper – válcové mlýny a výroba karbidu v Lobkovicích“ pracovala až do 6.června 1940, kdy byla pronajata Spolku pro chemickou a hutní výrobu v Praze s podmínkou, že bude firmě Kasper dodávat bezplatně elektrický proud do mlýna, obytných budov a příslušenství. Přesně o rok později Spolek karbidku zakoupil se všemi právy provozování výroby, používání části vodní síly a převzal veškeré dělnictvo. Část vodního práva byla majiteli mlýna Spolku pronajata na 50 let. Došlo k řadě technických úprav a v jedné ze dvou pecí k pokusné výrobě hliníko-křemíkové slitiny jako poloproductu k výrobě ložiskového kovu Silegal. Výroba pokračovala do května 1945, kdy byla zastavena a zařízení odvezeno do

Pohon generátoru (vzadu) z turbínové hřídele.

Elektrické pece.

šrotu. Průtok karbidkou byl v 50. letech zaslepen, nátok zavezen a v 80. letech byla také z větší části zavezena mlýnská strouha pod mlýnem. Až do konce století budova karbidky sloužila k různým účelům (koželužna, dílna veslařského oddílu ad.).

V roce 2010 byla založena společnost Lobkovický mlýn s.r.o. Z nátoky a z podzemí karbidky bylo odstraněno 400 m³ bahna a zeminy. Po stavebních

Začátek 20. století. Vlevo nový mlýn s komínem pekárny, vpravo karbidka. V popředí původní lobkovický jez s vorovou propustí.

úpravách byla v místě střední turbíny bývalé karbidky instalována Kaplanova turbína o průměru oběžného kola 1 120 mm, maximální hltnosti 4 m³/s a výkonu 75 kW. Nová, plně automatizovaná, malá vodní elektrárna byla uvedena do provozu v červnu 2011. Po 60 letech se tak znovu roztočilo kolo turbíny v areálu lobkovického mlýna.

Nový mlýn

V budově původně vystavěné pro papírnu byla podle výše zmíněného výnosu z r. 1898 instalována v pravém žlabu dvouvěncová Girardova turbína o hltnosti 7,4 m³/s a výkonu 80 k, kterou dodala také továrna J. C. Bernard. Poháněla přes transmise celé zařízení válcového mlýna, instalované ve 4 podlažích v severní, kratší části budovy čp.1c. V levém žlabu dále pracovala turbína pro vodovod do Líbeznic a zbývající dva prostřední žlaby byly používány jako jalové. V severní části budovy měl mlýn vlastní pekárnu, ze které se dodnes zachoval komín.

V roce 1919 po smrti Bohdana Kaspera se majiteli závodu stali jeho synové Bohdan (1898-1948) a Josef (1895-1958).

Po dokončení nového jezu v roce 1932 došlo ke změně vodních poměrů v závodě. Do druhého žlabu byla nainstalována nová Francisova turbína o hltnosti 2,8 m³/s a výkonu 50 k, která byla zkolaudována koncem roku 1936.

V roce 1945 byla výrobní kapacita mlýna 2 až 2,5 vagonů denně a kapacita uskladnění 40 vagonů. V mlýně pracovalo 28 dělníků, 1 vedoucí provozu stárek, 2 kancelářské síly a 1 obchodní zástupce. V mlýnici bylo 20 párů válců a 3 páry mlýnských kamenů.

V roce 1947 byla uvalena na mlýn a hospodářství firmy Kasper národní správa. Později mlýn převzala firma Odkolek z Prahy. Mlýn přestal pracovat asi v roce 1949. O rok později byly stroje demontovány a budovy předány pod dozor Kralupských mlýnů. V budově byla od tohoto roku veřejná prádelna a mandl. Do obytných

místností se nastěhovali nájemníci. Část prostor převzal podnik zahraničního obchodu Kovo, později Motokov a Merkura.

Po r. 1989 byl mlýn vrácen původním majitelům. Řadu let v části objektů sídlila firma Akinu CZ s.r.o. V r. 2008 zde zahájila společnost Mamacoffee s.r.o. provoz pražírny fair-trade kávy. Od r. 2011 byla v mlýně kavárna Café Mlýn, později Restaurace Mlýn a od července 2016 je zde Restaurace Aroma.

Vodárna pro Spolanu

Od roku 1953 se začala jihozápadně od mlýna budovat vodárna pro potřeby podniku Spolana. Byla zbourána vila s kolnou, garážemi a maštalemi. Z mlýnského kanálu ze dvora mlýna se voda odebírala dvěma nátoky. Po úpravě ve vodárně byla čerpána dvěma potrubími o průměru 1 a 1,2 m v zemi podél břehu Labe do Spolany. Provoz vodárny skončil okolo roku 2006. Dnes jsou v její budově obchody.

Pohled na mlýn počátkem 20. stol. z dnešních zahrádek u železniční tratě. V popředí zleva chlív, maštale, garáže a vila.